

จริยศาสตร์ และแนวคิดทางการเมือง

ความนำ

ในบทนี้จะวิเคราะห์เรื่องคุณค่าของความประพฤติของมนุษย์ว่า สอดคล้องกับพระศนะทางอภิปรัชญา และญาณวิทยาอย่างไร ปัญหาเรื่องอภิปรัชญา และญาณวิทยา ตามพระศนะของพุทธปรัชญาที่กล่าวถึงในไตรภูมิพระร่วงนั้น ได้นำมาพิจารณาแล้วในบทที่ 3 และบทที่ 4 ดังนั้นในบทนี้จะได้อธิบายถึงปัญหาเรื่อง ความดี หรืออุดมคติสูงสุดของมนุษย์ตามพระศนะของพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องจริยศาสตร์โดยตรง และประเด็นสุดท้ายจะได้กล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองสมัยสุโขทัย โดยมุ่งวิเคราะห์รัฐในอุดมคติตามที่ได้แสดงไว้ในไตรภูมิพระร่วงว่า ได้ชี้แนะแนวทางการปกครองประเทศไว้อย่างไร และประชาชนควรมีบทบาทในการให้ความร่วมมือกับผู้ปกครองประเทศไว้อย่างไร จึงจะทำให้เกิดความสงบสุขในแผ่นดิน

ลำดับหัวข้อที่จะพิจารณาในบทนี้ มีดังนี้

1. อุดมคติสูงสุดของมนุษย์
2. เกณฑ์การตัดสินการกระทำ
3. รัฐในอุดมคติ
4. สรรพพระศนะทางจริยศาสตร์ และแนวคิดทางการเมือง

1. อุดมคติสูงสุดของมนุษย์

ปัญหาเรื่องความดี หรืออุดมคติสูงสุดของมนุษย์ เป็นเรื่องของคำนิยามที่มนุษย์มีทัศนคติแตกต่างกัน ถ้าไปตามกลุ่มสุขนิยม (Hedonism) ซึ่งมีพื้นฐานทางอภิปรัชญาเป็นแบบสสารนิยม (Materialism) ก็จะได้คำตอบว่า ความสุขเท่านั้นที่เป็นความดีสูงสุดที่มนุษย์ควรแสวงหา ทั้งนี้เพราะกลุ่มสสารนิยมปฏิเสธความเป็นจริงของจิต ถือว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง มนุษย์และสิ่งทั้งหลายในโลกล้วนแต่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มปรมาณู ซึ่งมีความสลับซับซ้อนแตกต่างกัน เมื่อใดที่ปรมาณูเหล่านั้นสลายตัวออกไป เมื่ออันภาวะของสิ่งต่าง ๆ ที่เคยเป็นอยู่ก็สิ้นสุดลง มนุษย์ก็เช่นกัน ดังนั้นในขณะที่ยังได้ชื่อว่า มีชีวิตอยู่ ก็ควรจะแสวงหาความสุขให้มากที่สุด

ปัญหาเดียวกันนี้ ถ้าไปตามกลุ่มจิตนิยม (Idealism) ก็จะได้รับคำตอบแตกต่างไปอีกแนวหนึ่ง กลุ่มจิตนิยมมีความเห็นตรงข้ามกับสสารนิยม คือเห็นว่า สสารมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะถือว่าเป็นความจริงแท้ไม่ได้ ความเป็นจริงที่แท้จะต้องเป็นสิ่งสมบูรณ์ ซึ่งมีอยู่ตายตัวโดยตัวของตัวเอง และเป็นนิรันดร์ ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้มีได้มีอยู่ในสสาร แต่มีอยู่ในจิต ซึ่งมีความจริงแท้ เพราะมันมีอยู่ได้โดยตัวของตัวเอง เมื่อจิตนิยมมีทัศนคติทางอภิปรัชญาเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะมีความเห็นเรื่องอุดมคติสูงสุดของมนุษย์ตรงข้ามกับกลุ่มสสารนิยม คือ เชื่อว่า ความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์

สำหรับพุทธปรัชญา ซึ่งเป็นจิตนิยม และได้แบ่งความจริงเป็น 2 ระดับ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 ทัศนคติการดำเนินชีวิตจึงเป็นไปใน 2 รูปแบบ อันจะมีผลให้อุดมคติของชีวิตแตกต่างกันเป็น 2 ระดับด้วย

การดำเนินชีวิต 2 ระดับนั้น คือ การดำเนินชีวิตทางโลก และการดำเนินชีวิตทางธรรม ซึ่งใน 2 ระดับนี้ ระดับการดำเนินชีวิตทางโลก เป็นทางที่มนุษย์ส่วนใหญ่เลือกเดินไปสู่ เพราะมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชน ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ ดังนั้น จึงมุ่งเข้าถึงความดีในทางโลก มากกว่าในทางธรรม

1. อุดมคติสูงสุดในดวงโลก

เนื่องจากการดำเนินชีวิตในทางโลกนั้น ยังเป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา มนุษย์จึงยังคงกระทำความดี โดยมีจุดมุ่งหมายว่า จะได้รับผลตอบแทนในทางที่ดีที่สมควรความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และจุดหมายปลายทางที่ผู้ดำเนินชีวิตในทางโลกหวังก็คือ การได้ไปเกิดในภพที่ดีนั่นเอง ส่วนปัญหาที่ว่า มนุษย์ควรกระทำความดีอย่างไร จึงจะบรรลุจุดหมายปลายทางตามที่มุ่งหวัง ควรเริ่มต้นพิจารณาจากประเภทของคน 4 จำพวก ดังที่ได้กล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง เพื่อสรุปคุณค่าของการกระทำ ดังนี้

ลักษณะของคน 4 จำพวก¹

1. คนนรก	หมายถึง	ผู้ที่ชอบฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นนิจ
2. คนเปรต	หมายถึง	ผู้ยากไร้เขี้ยวใจ ไม่เคยทำบุญกุศล
3. คนดิรัจฉาน	หมายถึง	ผู้ที่ไม่รู้จักบาปบุญ ไม่มีเมตตากรุณา
4. คนมนุษย์	หมายถึง	ผู้ที่รู้ผิดชอบ ละอายเกรงกลัวต่อบาป เคารพ

ผู้เคารพผู้แก่ สัมณพราหมณ์ รู้จักคุณพระรัตนตรัย

ในบรรดามนุษย์ 4 จำพวกนี้ คนมนุษย์ เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องกว่ามนุษย์จำพวกอื่น เพราะเป็นผู้รู้ผิดและชอบ เป็นผู้ละอายและเกรงกลัวต่อบาป มนุษย์เหล่านี้มุ่งกระทำความดีเพื่อไปบรรลุจุดหมายปลายทาง หรืออุดมคติสูงสุด ซึ่งได้แก่การไปเกิดใหม่ในภพที่ดีต่อไป ดังข้อความในเรื่องตอนหนึ่งว่า

คนผู้ใดที่ได้กระทำบุญแต่ก่อน คือว่า ได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัยแล รู้จักคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า แลไถทาน รักษาศีล เมตตา ภาวนา ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ ลูกลงมายแล้วได้ไปเกิดเป็นท้าว เป็นพระญาผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์มียศบริวาร เป็นเอนกอนันตใส่ ไถปราบทั่วทั้งจักรวาลเลย²

¹ พระญาณลิไท, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 79.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

การเสนอแนะให้กระทำความดี ได้กระทำหลังจากชี้ให้เห็นผลของกรรมชั่ว ซึ่งในเรื่อง มีการพรรณนาถึงความทุกข์ยากของสัตว์ในอบาฏุมิและอธิบายถึงกรรมที่สัตว์เหล่านั้นได้กระทำ อย่างชัดเจนก่อให้เกิดภาพพจน์ที่น่ากลัว โดยเชื่อว่าจะมีผลใหญ่คคลกรงกลัวบาป และโน้มน้าว จิตใจให้กระทำความดีต่อไป ตัวอย่างเช่น

คนผู้กระทำร้ายแก่พ่อแม่และสงฆ์ และคนผู้มึนเมาและท่านผู้มีศีลก็ดี คนผู้งั้นตายไปเกิดในนรก นั้น คนในนรกนั้นอยู่ในแฉกอันใหญ่อัน 1 เที้ยรยอมเต็มไปควยเลือดและหนองทั้งหลาย แล เขานินหาอันจะกินบิใด แลรอนใจเพื่อยากันนั้กหนา คนนรกนั้นจึงกินเลือดและหนองนั้น เมื่อเขากินเลือดและหนองนั้นเขาไปเถึงทองเขาใส่ ก็กลายเป็นไฟไหม แลลดลงไปใต ทายทวารหนตา . . . 1

แลเปรตจำพวกนี้ เมื่อกำเนิดแต่ก่อนใส่ เขาได้ตีหัวพ่อแม่แห่งเขาควยมือก็ตีด้วยไม้ก็ตี ควย เขือกก็ตี ควยบาปกรรมเขานันได้ตีหัวพ่อแม่เขานัน เขาก็เอาคอนเหล็กแดงตีหัวเขา เพื่อบาปกรรมเขาทำเองนนั้นแลฯ 2

นอกจากจะพรรณนาความทุกข์ยาก ให้เห็นสภาพที่น่าสะพรึงกลัวดังที่ได้ยกตัวอย่างมา แล้ว ยังได้ระบุระยะเวลาอันยาวนานที่จะต้องทนทุกข์ทรมานจากผลของอกุศลกรรมควย เช่น ตอนที่บรรยายถึง ความทุกข์ทรมานของผู้ที่ไปเกิดในมหาวิจีแรก เพราะได้กระทำอนันตริยกรรม³ ดังนี้

ฝูงสัตว์อันเกิดในมหาวิจีรานั้น ทนทุกข์เวทนาคอบทึงนานาสิ้นกลับ 1 จึงพ้นแล กลับ 1 นั้น ช้าทึงนานประมาทเทาใดเลา และจะนับควยปีและเดือนใส่ บมีอาจนับใดเทา เว้นไวดแต่ อปุระมาใหญ่ๆ วายยังมีเขาอันหนึ่งโดยสูงใส่โคโยชน 1 โดยรอบเขานันใส่โค 3 โยชนแล ดังรอยปีเอาผาพิพยุอันออนดังวันโหมากวาดกฏเขาแต่ละคอบ เมื่อใดกฏเขานันราบเพียง- แพนดิน จึงเรียกวาสินกลับ 1 แล 4

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27 - 28.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

3 อนันตริยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลประมาทไม่ได้ มีอยู่ด้วยกัน 5 ชนิด ได้แก่ ปิตุฆาต มาตุฆาต อรหันตฆาต โลหิตตูปบาท และสังฆเภท กรรมชนิดนี้ถือเป็นครุกรรมฝ่าย อกุศล จะส่งผลเป็นอันดับแรกก่อนกรรมอื่นใดทั้งสิ้น

4 พระญาณลิโธ, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 34.

แนวทางในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุอุดมคติในทางโลก

ไตรภูมิพระร่วง เสนออุดมคติในทางโลกว่า ได้แก่ การได้ไปเกิดในภพที่ดี และได้เสนอแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อจะนำไปสู่จุดหมายนั้นด้วย จากการแบ่งคนเป็น 4 จำพวก จะเห็นว่า โดยยกย่องคนจำพวกที่ 4 (คนมนุษย์) เพราะเป็นคนที่รู้ผิดรู้ชอบ มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นคนผู้มีศีลธรรม

แนวทางในการปฏิบัติตนให้ได้ว่า มีศีลธรรมนั้น หมายถึง การเว้นจากทุจริต 3 ทาง อันได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ¹ หรือที่เรียกว่า เป็นผู้มีสุจริต 3 ประการดังนี้

1. กายสุจริต หมายถึง การประพฤติชอบด้วยกาย ทำสิ่งที่ตั้งงามถูกต้องทางกาย 5 ประการ คือ

1.1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน

1.2 เว้นจากการแย่งชิงลักขโมย เคารพในสิทธิ และทรัพย์สินของกันและกัน

1.3 เว้นจากการประพฤติดีด ลวงละเมิดในของรักของหวงแทน ไม่ขมเหงใจ ใจ ทำลายสหหลุกัน

2. วจีสุจริต หมายถึง การประพฤติชอบด้วยวาจา พูดในสิ่งที่ตั้งงามถูกต้อง 4 ประการ คือ

2.1 เว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง พูดแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริง

2.2 เว้นจากการพูดส่อเสียดยุยงให้เกิดความแตกแยก พูดแต่คำที่สมาน และส่งเสริมสามัคคี

2.3 เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลชวนฟัง

2.4 เว้นจากการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ พูดแต่ความจริงมีสาระประโยชน์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12 - 13.

3. มโนสุจริต หมายถึง การประพฤติดชอบด้วยใจ คิดแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม 3 ประการ คือ

3.1 เว้นจากการละโมภ คิดเสียสละ มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

3.2 เว้นจากการคิดร้ายมุ่งเบียดเบียน ตั้งความปรารถนาดี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

3.3 มีความเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ รู้อิच्छุชอบ

หลักการปฏิบัติ 3 ทางนี้ รวมทั้งหมดมีอยู่ 10 ประการ เป็นธรรมจริยาที่ทำให้คนเจริญขึ้นทั้งทางกาย วาจา และใจ แต่ถ้ามัวแต่ยังไม่มั่นคงในธรรมจริยาทั้ง 10 ประการนี้ ก็ขอให้ควบคุมกายและวาจาจนเป็นอย่างน้อย โดยการปฏิบัติตามหลักเบญจศีล¹ คือ

1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิต และร่างกาย
2. เว้นจากการลักทรัพย์ ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
3. เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน
4. เว้นจากการพูดโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายด้วยวาจา
5. เว้นจากการเสพเครื่องคองของเมา อันเป็นเหตุให้ประมาทมัวเมาเพราะขาดสติ

นอกจากการรักษาศีลแล้ว ในไตรภูมิพระร่วง ยังเน้นเรื่องให้ทานด้วย แต่การให้ทาน และการรักษาศีลทั้ง 2 ประการนี้ ไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ที่แท้จริง ถือเป็นเพียงการลงทุนที่จะส่งผลให้ได้ไปเกิดในภพที่ดีเท่านั้น ดังข้อความที่ปรากฏในเรื่องว่า

คนผู้ใดที่ได้กระทำบุญแต่ก่อน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย แลรู้จักคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า แลให้ทานรักษาศีล เมตตา ภาวนา ครั้นตายไปก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ กลางคาบเลาได้ไปเกิดเป็นท้าวเป็นพระญาผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์มียศบริวารเป็นเอนกอนันต์ใส่²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111 - 114.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

2. อุดมคติสูงสุดในทางธรรม

ชีวิตของมนุษย์เป็นขบวนการแห่งทุกข์ การให้ทานรักษาศีลตามที่ใดกล่าวไว้ข้างต้นนั้น เป็นเพียงบันไดที่จะนำไปสู่การเกิดใหม่ในภพที่ดี ซึ่งหาใช่ทางที่จะเอาชนะทุกข์ได้ไม่ การเข้าถึงนิพพานต่างหากที่ถือว่า เป็นสภาวะแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์ที่แท้จริง

มีข้อความในไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งกล่าวว่า

คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการดังนี้ใส่ใจ แลรำพึงถึง อนิจจัง สงสารแล เร่งกระทำบุญแล ธรรมจงดหนักไพบจากสสารอันมีเที่ยงแลฯ ไพบพลันถึงสมบัติ คือ มหานครนิพพาน อันมีอันมิไหว บมิรุฉิบหาย บมิรุตายบมิรุจากที่ ลางที่ดียิ่งกว่าสมบัติทั้งหลาย อันมีในไตรโลกนนี้แลฯ . . . สมบัติในนิพพานนั้นสุขจะพ้นประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบมิได้

พระพุทธองค์ทรงค้นพบความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่า มีลักษณะ 3 ประการ คือ เป็น อนิจจัง ทุกข์ และอนัตตา ดังนั้น จุดหมายปลายทางที่มนุษย์ควรก้าวไปสู่ คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลหรือการเข้าถึงนิพพานนั่นเอง

แนวทางในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุอุดมคติทางธรรม

พระพุทธองค์ทรงแนะแนวทางปฏิบัติ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง อันประกอบด้วย อริยมรรค มีองค์ 8 ในการเข้าถึงความหลุดพ้นอย่างแท้จริง หรืออาจสรุปลงเป็นไตรสิกขา ในโอวาทปาฏิโมกข์² อันได้แก่

1. การไม่ทำชั่วทั้งปวง (ศีล)
2. การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)
3. การทำจิตใจผ่องใส (ปัญญา)

การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น จะต้องเริ่มจาก สัมมาทิฐิ เป็นจุดแรกจึงจะมี สัมมาสังกัปปะ และมรรคข้ออื่น ๆ ตามมา ซึ่งเรื่องนี้ได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ 4 ในที่นี้ขอสรุปความคิดจากไตรภูมิพระร่วงว่า

อุดมคติในทางธรรม คือ การเข้าถึงนิพพาน หรือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวล และแนวทางปฏิบัติที่จะบรรลุอุดมคติดังกล่าวคือ การดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคนั่นเอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.

² ที่.ม. 10/54/489.

2. เกณฑ์การตัดสินการกระทำ

มีทฤษฎีอยู่ 2 ทฤษฎี ที่เสนอพรรณะแตกต่างกันในการตัดสินการกระทำ ได้แก่ ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) และสัมบูรณ์นิยม (Absolutism)

กลุ่มสัมพัทธนิยม เห็นว่า เกณฑ์การตัดสินการกระทำอยู่ที่เงื่อนไขภายนอก ไม่มีการกระทำใดที่ดีหรือชั่วในตัวเอง มันขึ้นอยู่กับว่าจะใช้เกณฑ์อะไรมาตัดสิน เช่น กลุ่มประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เห็นว่า ถ้าการกระทำใดเกิดผลเพื่อประโยชน์สุขของมหาชน ก็ถือว่าการกระทำนั้นดี แต่ถาการกระทำนั้นก่อให้เกิดผลตรงกันข้าม ก็ถือว่าการกระทำนั้นไม่ดี

กลุ่มสัมบูรณ์นิยม เห็นว่า การกระทำมีค่าในตัวเอง ดังนั้น เกณฑ์การตัดสินการกระทำจะต้องตายตัว ถาการกระทำหนึ่งดีก็หมายความว่า มันดีโดยตัวของมันเอง ดีโดยไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขใด ๆ ไม่ว่าใครจะเป็นผู้กระทำ กระทำเมื่อไร ที่ไหน เกิดผลอย่างไร ก็ถือว่าดีทั้งนั้น

สำหรับพุทธศาสนา เห็นว่า มนุษย์กระทำกรรมได้ 3 ทาง คือ

1. ทางกาย (กายกรรม)
2. ทางวาจา (วจีกรรม)
3. ทางใจ (มโนกรรม)

ตั้งข้อความจากไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า "อนึ่งกระทำด้วยตนฯ อนึ่งกระทำบุญด้วยถ้อยคำฯ อนึ่ง กระทำบุญด้วยใจ . . . ."¹

เกณฑ์การตัดสินการกระทำของพุทธศาสนา จึงต้องพิจารณาทั้ง 3 ทาง แต่ที่สำคัญที่สุดคือ เจตนา ที่จะ เป็นสาเหตุให้เกิดการกระทำ ถาการกระทำใดเกิดจากกุศลมูล คือ การกระทำที่เกิดจาก อโลภะ อโทสะ อโมหะ ถือว่าการกระทำนั้นดี (กุศลกรรม) ถาการกระทำใดเกิดจากอกุศลมูล คือ เกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ ก็ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม)

¹พระญาณลิโท, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 186.

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเหตุที่ทำให้คนทำชั่วไว้ในนรกภูมิตอนหนึ่งว่า

เหตุการณนั้นยังมี 3 อัน หนึ่งชื่อว่าโลโภเหตุ หนึ่งชื่อว่าโทโสเหตุ หนึ่งชื่อว่าโมโหเหตุ
อันชื่อว่าโลโภเหตุนี้ เพื่อกักโคสันทาน มุกคามักตีทาน เพื่อจะเอาสันทาน แลใจนั้นชวน
กระทำบาปฯ อันชื่อว่าโทโสเหตุนี้ เพื่อดูทาน ผูกใจยังเคียด หิงษาทาน . . . "1

คุณภาพของกรรม แบ่งออกได้ 3 ประการดังนี้

1. กุศลกรรม (กรรมดี) เกิดจากแรงกระตุ้นฝ่ายดี มีเจตนาดี มุ่งกระทำเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตน และผู้อื่น
2. อกุศลกรรม (กรรมชั่ว) เกิดจากแรงกระตุ้นใจฝ่ายชั่ว มีเจตนาชั่ว มุ่งก่อให้เกิดทุกข์ หรือโทษแก่ตน และผู้อื่น
3. อัพยาทกรรม (กรรมกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว) กระทำไปด้วยความเคยชิน ไม่มีเจตนาเป็นแรงกระตุ้นที่เห็นได้ชัด ไม่ได้มุ่งให้เกิดประโยชน์ หรือโทษแก่ใคร

จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาเน้นที่เจตนา ที่จะก่อให้เกิดการกระทำเป็นสำคัญ ดังนั้นเจตนาจึงเป็นตัวตัดสินการกระทำของมนุษย์ ผลของการกระทำไม่ถือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินความดีความชั่ว ตัวอย่างเช่น ถ้ามอคนหนึ่งมีเจตนาดีต่อคนไข้ ตั้งใจจะฉีดยาเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย แต่บังเอิญคนไข่นั้นแพ้ยา การฉีดยาโดยมีเจตนาเพื่อช่วยชีวิต ึงกลายเป็นทำลายชีวิตไป กรณีนี้ไม่ได้ว่าการกระทำของหมอเป็นอกุศลกรรม เพราะถึงผลจะออกมาไม่ดี แต่การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี

ในทางตรงกันข้าม บางครั้งมีการกระทำที่เกิดจากเจตนาไม่ดี แต่ผลออกมาดี ในทางพุทธศาสนาจะถือเป็นอกุศลกรรม เพราะเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่เป็นอกุศล ยกตัวอย่างเช่น ชายคนหนึ่งตั้งใจจะเอาก้อนหินทุ่มศีรษะใครคนหนึ่ง เพราะโกรธกับชายผู้นั้น แต่บังเอิญก้อนหินนั้นหล่นไปตกบนทางเท้าใกล้กับงูตัวหนึ่ง ซึ่งกำลังจะกัดชายผู้นั้น เป็นผลให้งูตกใจเลื้อยหนีไป ชายผู้นั้นจึงรอดพ้นจากการถูกงูกัด การกระทำเช่นนี้ พุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นการกระทำที่ดี เพราะเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่เป็นอกุศล เช่นนี้เป็นต้น

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

กรรมทั้งหลายที่มนุษย์กระทำ มักจะมาจากใจก่อน เมื่อใจคิด หรือมีเจตนาที่จะกระทำแล้ว จึงจะแสดงออกทางกาย หรือวาจา เปรียบเหมือนตัวคนเข็ดหลาบกับหลาบที่ถูกเข็ด กล่าวคือใจเปรียบเหมือนตัวผู้เข็ด วาจา และกาย เปรียบเหมือนตัวหลาบที่ถูกเข็ด ผู้เข็ดเป็นผู้กำกับการ-แสดงออกทางกาย และวาจา

เมื่อเป็นเช่นที่กล่าวมานี้ จึงอาจสรุปได้ว่า ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่อง คาทางจริยธรรมของพุทธศาสนา เป็นแบบวัตถุวิสัย (Objective) กล่าวคือ เกณฑ์การตัดสินการกระทำตายตัว โดยไม่ต้องพิจารณาเงื่อนไขภายนอกประกอบ เกณฑ์ในที่นี้คือ เจตนา ที่จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการกระทำ ซึ่งการตัดสินเช่นนี้อาจมีผู้โต้แย้งได้ว่า เราไม่อาจทราบเจตนาของบุคคลอื่นในการกระทำแต่ละครั้งได้ แต่ปัญหานี้ พุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญแต่อย่างใด เพราะเกณฑ์การตัดสินนี้มีไว้สำหรับตัดสินคน ไม่ใช่ตัดสินการกระทำในแต่ละครั้ง และการที่คน ๆ หนึ่งจะดีหรือไม่ดี ไม่จำเป็นต้องให้ใครมาตัดสิน หรือยอมรับ มันขึ้นอยู่กับมโนธรรมของเราจะหยั่งรู้ได้เอง และมีกฎแห่งกรรมเป็นตัวรองรับอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องอาศัยการตัดสินของผู้อื่นเลย

3. รัฐในอุดมคติ

ตอนที่พรรณนาถึงมนุษย์ในมนุสสภูมิ ได้มีการแบ่งแผ่นดินออกเป็น 4 ทวีป โดยใช้เกณฑ์เรื่อง บาปบุญของมนุษย์ในการจำแนกทวีปทั้ง 4 ดังนี้

1. ชมพูทวีป หมายถึง แผ่นดินที่เราอยู่นี้ เป็นที่อยู่ของมนุษย์ผู้มีกิเลสตัณหามากกว่าทวีปอื่น ๆ
2. บุรพวิเทหทวีป อยู่ทางทิศตะวันออก เป็นที่อยู่ของมนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงกว่าชมพูทวีป
3. อมรโคยานทวีป อยู่ทางทิศตะวันตก เป็นที่อยู่ของมนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงกว่าชมพูทวีป และบุรพวิเทหทวีป
4. อุตตรกุรุทวีป อยู่ทางทิศเหนือ เป็นที่อยู่ของมนุษย์ที่ประเสริฐที่สุด มีคุณธรรมสูงกว่ามนุษย์ในทวีปอื่น ๆ และเป็นแผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าทุกทวีปที่กล่าวมาแล้ว

ในเรื่องไม่ได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปของแผ่นดินในทวีปอื่น ๆ ละเอียดยกเอาอุตรกฐทวีป
บอกไว้แต่เพียงว่า มนุษย์ในชมพูทวีปมีอายุไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับบาปที่ได้กระทำ แต่ทวีปอื่น ๆ
ทั้ง 3 ทวีป กำหนดอายุผู้คนได้แน่นอนว่า ในบูรพทวีปทวีปนั้น มนุษย์ทุกคนมีอายุถึง 100 ปี
ในอมรโคยานทวีป มนุษย์มีอายุถึง 400 ปี และในอุตรกฐทวีปนั้น มนุษย์มีอายุขึ้นถึง 1,000 ปี
และให้เหตุผลไวควยว่า ที่กำหนดไว้ตายตัวเช่นนี้ เพราะคนในทวีปทั้ง 3 นั้น ประพฤติตนอยู่
ในเบญจศีลทุกคน

ถ้าจะวิเคราะห์ให้ละเอียดจะพบว่า สภาพความเป็นอยู่ในอุตรกฐทวีปนั้น เป็นดินแดน
แห่งอุดมคติของพุทธศาสนา ในเรื่องได้พรรณนาคความอุดมสมบูรณ์อย่างละเอียดละออ เพื่อโน้มน
นำวจิตใจคนให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม อันจะส่งผลให้ไปเกิดในดินแดนดังกล่าวนี้บ้าง แต่ถาจะ
พิจารณาถึงระบบการปกครองอันเป็นพื้นฐานทางการเมืองนั้น ในไตรภูมิพระร่วงเน้นแต่การ
ปกครอง โดยระบบกษัตริย์แบบจักรพรรดิราชปกครองมนุษย์ในชมพูทวีปเท่านั้น

ดังนั้น รัฐในอุดมคติที่จะกล่าวถึงในหัวข้อนี้ จึงไม่มุ่งไปที่ทวีปใด แต่จะขอกกล่าวถึง
บางเรื่องบางตอน ตามที่ในไตรภูมิพระร่วงได้เน้นความสำคัญไว้ กล่าวคือ ถาจะกล่าวถึง
แผ่นดินในอุดมคติ หรือมนุษย์ในอุดมคติ ก็จะขอยกตัวอย่างจากมนุษย์อุตรกฐทวีป แต่ถาจะกล่าว
ถึงผู้ปกครองรัฐ หรือรูปแบบการปกครองอันเป็นอุดมคติของชาวสุโขทัยในสมัยนั้น ก็จะขอยก
ตัวอย่างจากชมพูทวีป เช่นนี้เป็นต้น และในหัวข้อนี้จะเสนอประเด็นที่จะพิจารณาเรียงลำดับ
ดังต่อไปนี้

1. สภาพโดยทั่วไปของรัฐ
2. รูปแบบการปกครองของรัฐ
3. ผู้ปกครอง และประชาชนในรัฐ

1. สภาพโดยทั่วไปของรัฐ ขอแยกกล่าวเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 สภาพทางธรรมชาติ

ในอุตรกुरुทวีป มีสภาพทางธรรมชาติที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ใฝ่ฝันอยากให้เป็น เพราะมีความอุดมสมบูรณ์พร้อมทุกประการ และความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาตินี้เอง ที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบายของพลเมือง ดังจะขอยกตัวอย่างต่อไปนี้

- ความสวยงามของแผ่นดิน บรรยายว่า "แลแผ่นดินเขานั้นราบเคียงเรียงเสมอกัน กว้างนักหนา แลว่าหาที่ราบที่ลุ่มขุบที่เตงมิได้"¹

- ความสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้ บรรยายว่า "แลมีต้นไม้ทุกสิ่งทุกพรรณ แลมีกิ่งตา สาขางามดี มีค่าคมมั่งคั่งดังกลิ้งทำไว้ . . . แลไม้นั้นหาดวงหาแลงมิได้ แลไม่มีที่คดที่โก่ง หาทุกหาโพรงหากลวงบมิได้ ชื่อตรงกลมงามนักหนา"²

- ความงามของทุ่งหญ้าที่ประกอบด้วยหญ้าพันธุ์พิเศษ . . . "แลว่ยังมีหญ้าสิ่งหนึ่งชื่อว่า ฉพิการัทธร์ เป็นขึ้นในแผ่นดินนั้น แลเห็นเขียวงามต่างามนัก ดังแววนกยูง แลละเอียดอ่อน ดังฟูกสำลี แลสูงชันพันดิน 4 นิ้ว"³

- คนชาวออกรวงเป็นชาวสาร ไม่เป็นชาวเปลือกให้ต้องเสียเวลาตำ หรือสี และยังมีวิตามินที่ทำให้มนุษย์โรคมีร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ดังคำพรรณนาที่ว่า

ชาวสาสินนั้นหากเป็นตนเป็นรวงเอง เป็นชาวสารแต่รวงนั้นมาเอง แลข้านั้นขาว แลหอมปราศจากเกลือบแลร่ำ บมิพักตำ แลฝัด แลหากเป็นชาวสารอยู่แล . . . คนผู้กินข้านั้นแลจะรู้เป็นหิดแลเรื้อนเกลื่อนแลกาก หุดแลเปา เป็นตอมเป็นเตาเป็นงอยเป็นเพ็ลย ตาฟูหูหนวกเป็นกระจอกงอกเงอยเปื่อยเนือเมื่อยตน ทองขึ้นทองพองเจ็บทองตองใส่ ปวดหัวมั่วตา ไช้เจ็บเห็นบเห็นอวิการดังนี้ใส่ บหอนจะบังเกิดมีแกชาวอุตรกुरुนั้นแต่สักคาบหนึ่งเลยฯ⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84 - 85.

- มีศิลาวิเศษที่มีไฟลุกขึ้นเอง เมื่อเอาหม้อหุงข้าวที่เป็นผลไม้ชนิดหนึ่งตั้งไว้บนศิลานั้น และเมื่อข้าวสุก ไฟก็จะดับเอง เหมือนดังหม้อหุงข้าวไฟฟ้าในปัจจุบัน

- นอกจากนี้ ในแผ่นดินอุตรกุรุทวีปยังมีอากาศดี ไม่ร้อนไม่หนาว ไม่มีสัตว์ที่จะเป็นอันตรายต่อมนุษย์ . . . "อนึ่งชาวอุตรกุรุทวีปนั้น เขามหอนจะรอรอนรหนาวเลย แลมีมีโยชิวาแล รันรานหานยุง แลงูเงี้ยวเขี้ยวขอท้งหลายเลย แลสรรพสัตว์นั้นมีพิษมหอนจะรูทำร้ายแก่เขาเลย"¹

- ที่พิเศษสุด คือ มีต้นกัลปพฤกษ์ ต้นไม้วีเศษที่สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ตามที่ทุกคนปรารถนา ไม่ว่าจะปรารถนาแก้วแหวนเงินทอง เครื่องประดับ ข้าวปลาอาหาร หรือสิ่งใดก็ตาม ก็ไปขอได้ที่ต้นกัลปพฤกษ์นั้น

1.2 สภาพความเป็นไปของมนุษย์

เนื่องจากสภาพทางธรรมชาติของอุตรกุรุทวีป มีความอุดมสมบูรณ์ และบอกความมหัศจรรย์ดังที่ไดกล่ามาแล้ว จึงมีผลให้ความเป็นไปของมนุษย์ เป็นไปในทางที่ดีด้วย กล่าวคือ นอกจากจะมีความสวยงามทางคานรูปกายภายนอกแล้ว คนที่อยู่ในอุตรกุรุทวีป ยังมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตอันเป็นผลจากธรรมชาติภายนอกด้วย ดังจะขอยกตัวอย่างดังนี้

- ความสมบูรณ์ภายนอก กล่าวว่ "คนผู้สูงนั้น บมิกำ บมิสูง บมิพี บมิผอม งามสมควรนัก คนผู้สั้นเร็วแรงอยู่ชั่วตน แต่หุ้มถึงเฉาบมิรูดยกกำลังเลย"² นอกจากนี้ยังพรรณนาความงามของหญิง และชายว่า

มีผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้นงามทุกคน รูปทรงเขานั้นบมิกำ บมิสูง บมิพี บมิผอม บมิขาว บมิกำ . . . หน้าเขานั้นหมคเกลี้ยงปราศจากมลทิน หาฝา ห่าไผ่บมิไค แลเห็นดวงหน้าเขาใส่ตุจดวงพระจันทร์อันเพ่งบูรณน . . . แลรูปเขานนบหอนรูเฉารูแกแลหนุมอยุ่คั้งนั้นชั่วตนทุก ๆ แลฯ อันว่าผู้ชายอันอยู่ในแผ่นดินอุตรกุรุทวีปนั้นโสศ รูปโฉมโนมพรรณเขานงามคั้งบาวหนมนอยไค 20 ปี บมิรูแก บมิรูเฉาฯ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86 - 87.

- ความสุขสบายของพลเมือง บรรยายไว้ว่า ประชาชนในแผ่นดินนี้ไม่มีความลำบากในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติเอื้ออำนวยให้ เช่น มีข้าวที่ออกรวงเป็นข้าวสาร ไม่มีเปลือกให้ต้องนำมาสีหรือตำให้เหนียวแรง เวลาหุงข้าวก็สบาย ไม่ต้องก่อไฟให้ลำบากเพียงเอาข้าวสารใส่หม้อ ซึ่งเป็นผลไม้ชนิดหนึ่ง แล้วนำมาวางบนก้อนศิลา ซึ่งเป็นเหมือนเตาพิเศษเท่านั้น ไฟก็จะติดเองและเมื่อข้าวสุกแล้ว ไฟก็จะดับเองโดยอัตโนมัติ กับข้าวก็ไม่ต้องเสียเวลาปรุง ใครนึกอยากกินอะไร สิ่งนั้นก็มาเองให้ได้กินตามใจนึก

นอกจากนี้ยังมีต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งเป็นต้นไม้วิเศษที่สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ ตามที่คนไปร้องขอ ใครอยากได้เสื้อผ้า แก้วแหวนเงินทอง หรือสิ่งใดก็ตาม จะสามารถนึกเอาใจคั่งใจปรารถนา

- ความสมบูรณ์ภายใน หรือคุณงามความดีของมนุษย์ในอูตรกुरुทวีปนั้น เมื่อใครภูมิ-พระร่วงบรรยายสภาพความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และความสะอาดสบายของมนุษย์แล้ว ยังได้ชี้ให้เห็นแนวทางในการประพฤติดีของประชาชนด้วย คือ เมื่อได้เอ่ยถึงความน่าอยู่ของแผ่นดินและความสุขสบายของมนุษย์ เพื่อจูงใจให้คนใฝ่ฝันอยากไปอยู่ในดินแดนเช่นนั้นแล้ว ก็จะมีมนต์วิจิตใจให้คนยึดมั่นในศีลธรรม โดยอ้างว่า การที่ธรรมชาติบันดาลให้เกิดสิ่งดีงามแก่มนุษย์เช่นนั้น ก็เพราะเป็นผลจากการทำความดีของมนุษย์ โดยการรักษาศีลอย่างสม่ำเสมอ

มนุษย์ทุกคนจะรักษาศีล 5 เหมือนกันหมด และนอกจากจะรักษาศีล 5 อย่างเคร่งครัดแล้ว ทุกคนจะเป็นผู้มีสัมมาคารวะ รู้จักเคารพยำเกรง อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ไม่ก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ ไม่มีใจอิจฉาริษยาผู้อื่น ทุกคนเป็นผู้มีจิตใจดีงาม และผลจากกุศลกรรมดังกล่าวนี้เองที่บันดาลให้คนเหล่านั้นไม่มีความเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่เป็นด้อยเป็นความกัน มีแต่ความสงบสุข และดำรงชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย และเมื่อตายจากภพนี้ไปแล้ว ก็ไม่มีวันจะได้ไปเกิดในอบายภูมิหรือหุดคติภูมิเลย

จะเห็นว่า ตอนที่กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของอูตรกुरुทวีปนั้น ใช้การพรรณนาให้เห็นสภาพที่น่ายินรมย์ แต่ในที่สุดก็อดไม่ได้ที่จะพูดถึงกฎแห่งกรรม¹ โดยชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่จะไปเกิดในดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เช่นนั้นได้ก็เพราะผลจากกุศลกรรมเท่านั้น นับว่าเป็นไปตามจุดหมายของการแต่งเรื่องนี้อย่างแท้จริง

¹ ฎารายละเอียดจากเรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

2. รูปแบบการปกครองของรัฐ

ไตรภูมิพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย ซึ่งทรงเห็นชอบกับการปกครองแผ่นดินโดยกษัตริย์ ดังนั้น การเสนอรูปแบบในการปกครอง จึงเป็นแบบมีกษัตริย์ เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง และกษัตริย์ที่สมบูรณ์แบบที่เหมาะสมแก่การปกครองรัฐนั้น ต้องเป็นแบบจักรพรรดิราชที่ปกครองชมพูทวีป

การเสนอความคิดเช่นที่ว่ามานี้ ไม่ได้อ้างเหตุผลในด้านความสามารถ หรือความเหมาะสมอื่น กล่าวแต่เพียงว่า จักรพรรดิราชเป็นผู้ที่มีบุญบารมีมากกว่าประชาชนคนอื่น ดังนั้น ทุกคนควรเคารพเชื่อฟัง จักรพรรดิราชเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูงส่ง และมีอำนาจพิเศษที่สามารถจะคลบ้นคาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ บางสิ่ง อันอยู่นอกอำนาจของปุถุชนโดยทั่วไปด้วย เพราะบุญบารมี และของวิเศษที่เกิดมากับพระองค์ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

ฐานะของกษัตริย์นั้น ถูกยกย่องให้สูงส่งทัดเทียมกับเทพยดา โดยเรียกว่า เป็นสมมุติเทพ¹ ดังนั้น รูปแบบการปกครองโดยระบบกษัตริย์นั้น จึงเป็นแบบธรรมานุภาพ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะต้องมีทศพิธราชธรรม² ดังนี้

1. ทาน การให้ คือ สละทุนทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือสงเคราะห์ประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
2. ศีล ความประพฤติดีงาม คือ มีความสำรวมกายวาจา มีความสุจริต ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์

¹ เทพยดา ตามคติทางพุทธศาสนา มี 3 ประเภท คือ 1. สมมุติเทพ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ 2. อุปัติเทพ ได้แก่ เทวดาในจกามาวจรภูมิ 3. วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระอรหันต์ ผู้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย

² พระญาณิโธ, ไตรภูมิพระร่วง. (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 110.

3. ปริจจาคะ การบริจาค คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ หรือแม้แต่ชีวิต เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไมเยอหยิ่งหยาบคายกระด้างดื้อองคค์ มีความสง่างาม กิริยาสุภาพนมนวล

6. ตปะ ความทรงเดช คือ แผลงเผือกเลิศล้ำหามิให้มาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ มุ่งมั่นที่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

7. อภิกโรธ ความไม่โกรธ คือ ไม่เกรี้ยวกราด และไม่กระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุน

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบบังคับขี้มี- ความกรุณา

9. ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหน้อยยากไม่ทอดย หมดกำลังใจในการบำเพ็ญกรณียกิจ

10. อวิโรธนะ คือประโยชน์สุข ความดีงามของรัฐ และของราษฎรเป็นที่ตั้ง กฎหมายที่ใช้ในการปกครอง

จะเห็นว่า ไม่มีการอ้างถึงกฎหมายที่ใช้ในการปกครองรัฐเลย เท่าที่พบมักเสนอในรูปกฎศีลธรรม ให้คนเกรงกลัวต่อบาป โดยอ้างไว้ในตอนที่กล่าวถึงอบายภูมิเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้ที่ตระหนี่ไม่บริจาคทาน มักทัตทานผู้อื่นเมื่อผู้อื่นจะให้ทาน ชอบทำลายชีวิตผู้อื่น เป็นชู้กับลูกเมีย ทาน กล่าวคำให้ร้ายต่อผู้อื่น . . . ฯลฯ จะตองตคนรกในขุมตาง ๆ เป็นต้น

โดยที่กําหนดไว้เพื่อควบคุมให้สถานภาพของสังคมดำเนินไปอย่างสงบสุข จะเป็นโทษทางศีลธรรมทั้งสิ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระมหากษัตริย์ในยุคนั้น คิดว่าการลงโทษด้วยศีลธรรมนั้น ให้ผลดีว่าการลงโทษทางกฎหมายก็ได้ เพราะถ้าผู้คนเกรงกลัวบาปแล้ว คงจะกระทำแต่ความดี และถ้าทุกคนทำดี มีศีลธรรมประจําใจแล้ว ก็เท่ากับว่าให้ความร่วมมือกับรัฐในการปกครองประเทศแล้วเช่นกัน.

นโยบายเศรษฐกิจ ไม่มีการกล่าวอย่างละเอียดนัก แต่พอจะสรุปความคิดได้ดังนี้

1. จัดสรรที่ดินให้ประชาชนทำกิน และให้ประชาชนเก็บพืชผลที่ได้ ให้แก่หลวงในอัตราร้อยละ 10 ของผลที่ได้ทั้งหมด แต่ในปีใดเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลก็ไม่ต้องบันผลให้รัฐเลย ตามขอความที่ระบุว่า

ควมไพร่ฟ้าชาวไพร่ราษฎรทั้งหลาย-ทำไร่นาในแผ่นดินเรา เมื่อได้ข้าวขึ้นเป็นรวงใส่ใหญ่ผู้เข็ดใจขึ้นนั้นไปปลูกนาคาโดยอุคมเทียบนั้นแล กระทำชาวเปลือกนั้นเป็น 10 ส่วนแล เอาเป็นหลวงนั้นแ่ส่วน 1 และ 9 ส่วนนั้นให้แก่เขาเลย มิแลดูเห็นว่าเขามีได้ข้าวขึ้นใส่มิควรเอาแก่เขาเลย¹

2. การเก็บส่วยจากราษฎร ให้เป็นไปตามกฎหมายเดิม ไม่ให้เก็บมากเกินไป เก็บโดยคำนึงว่า จะไม่ให้ประชาชนเดือดร้อน . . . "อนึ่งควมเอาสินส่วยจากราษฎรทั้งหลายใส่ให้เอาโดยโบราณท้าวพระญาทั้งหลายแต่ก่อนอันนั้นแล ผู้แตกผู้แก่ทั้งหลายสรรเสริญว่าชอบธรรมนั้น บมิควรเอายิ่งเอาเหลือไปเลย"²

3. ให้ราษฎรยืมเงินจากคลังไปลงทุนประกอบอาชีพได้ตามความจำเป็น โดยไม่คิดดอกเบี้ย ให้ใช้คืนแต่ต้นทุนที่ยืมไปเท่านั้น ดังข้อความที่ปรากฏว่า

มิแลว่าเราจะไปค้าขายกินก็ดี แลว่าเราหาทุนมิได้ แลเขามาหาขอเราผู้เป็นเจ้านาย แลชอุเงินทองไปเป็นทุน . . . แลว่าเราเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราบายชีโว่แต่ตน ๆ ปีใส่ เราผู้เป็นไทย บมิควรเอาเป็นดอกเป็นปลายแก่เขาเลย ควรเรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นแลคืน แลภาษีแลดอกนั้นอย่าใดเอาของเขาเลย³

นโยบายในการปกครองรัฐคานอื่น ๆ นั้น มองไม่เห็นชัดเจน ทั้งนี้เพราะไตรภูมิพระร่วงไม่ได้เขียนขึ้น เพื่อเสนอรูปแบบ หรือนโยบายการปกครอง หากแต่จะเน้นให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรมประจำใจ ซึ่งถ้าจะเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว ก็คงเป็นไปในแง่ที่ว่า ผลจากการที่พลเมืองเป็นคนดี มีคุณธรรม จะทำให้การปกครองเป็นไปไ้ราบรื่นเท่านั้นเอง

¹ พระยาลีไท, ไตรภูมิพระร่วง. (พระนคร . สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 114.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 115.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115 - 116.

3. ผู้ปกครอง และประชาชนในรัฐ

ในหัวข้อนี้จะแยกกล่าวถึงบทบาทของผู้ปกครองรัฐ และประชาชนในรัฐเป็น 2 หัวข้อ ดังนี้

3.1 ผู้ปกครองรัฐ

ผู้ปกครองรัฐที่เหมาะสมที่สุดในทรรศนะของผู้นิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง คือ จักรพรรดิราช ซึ่งเป็นสมมุติเทพกึ่งที่โคกกล่าวมาแล้วในข้างต้น โดยที่ไม่ได้พูดถึงอำนาจ หรือ ความเหมาะสมอื่น นอกจากจะเน้นเรื่องคุณธรรม และคุณลักษณะพิเศษที่ทำให้พระจักรพรรดิราชอยู่เหนือประชาชนทั่วไป ดังนี้

3.1.1 คุณธรรมของจักรพรรดิราช ผู้ที่เป็นจักรพรรดิราชจะต้องมีคุณธรรมพื้นฐาน เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป คือ ต้องอยู่ในศีลธรรมอันดี ยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะ วันธรรมดากจะรักษาศีล 5 เป็นประจำ วันพระก็รักษาศีล 8 ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท ต้องบำเพ็ญทาน รักษาศีล พยายามให้สุจริตทั้งกาย วาจา และใจ

นอกจากคุณธรรมขั้นพื้นฐานดังกล่าวแล้ว ผู้ที่จะเป็นจักรพรรดิราชยังต้องมีธรรมะของผู้ปกครองด้วย กล่าวคือ ยึดมั่นในทศศีลราชธรรม 10 ประการ ดังมีรายละเอียดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และในการเป็นผู้ปกครองที่ดีนั้น ควรจะทำหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร¹ 4 ประการ คือ

1. ธรรมานุปโตย คือ ปกครองประเทศโดยธรรม ผู้ปกครองต้องตั้งตนอยู่ในธรรม และจัดการรักษาคุมครองป้องกันอันชบะธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแดนดิน ตามขอ-
ความที่ว่า

ข้าคน คือว่าผู้ใด ๆ ก็ผู้ แลกระทำความชอบให้ได้เป็นประโยชน์แก่ท้าวพระญาด้วยความอันชอบของเขาในใส่ ควดยไหรางวัลแก่ผู้นั้นความมาก แลนอยหนักแลเบา โดยอำเภอกุลแลอำเภอประโยชน์ของเขาผู้นั้นแลฯ พินวาท้าวพระญาองค์ใดแลเสวยราชสมบัติแล้วแลทำตามชอบธรรมใส่ ไพรฟ้าชาไททั้งหลายก็อยู่เย็นเป็นสุข²

¹ที่. ปา. 11/35/65.

²พระญาติเท, ไตรภูมิพระร่วง. (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515),

2. มาอธัมมการ มิให้มีการอันธกรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไขปราบปราม ไม่ให้มีการกระทำความผิด ความชั่วร้ายเดือดร้อนขึ้นในบ้านเมือง ดังข้อความที่สอนผู้ที่จะเป็น ผู้ปกครองว่า

เร่งให้รำพึงถึงความซื่อสัตย์ได้ประมาทลิ้มตนเลย แม่จะบังคับด้วยความของไพร่ฟ้าข้า ไทยทั้งหลายใส่ อย่าใ้ดูว่า โพน ๆ วาฬ ๆ คาคู้ก็บังคับด้วยความนโหดกวนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้น แต่ตนจนปลายให้ตลอดรอดแล้ว จึงบังคับด้วยใจอันซื่อตรงนั้นแล¹

3. ธนาบุพพาน บันฑทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้ขัดสนยากไร้ อนึ่งผู้เป็นท้าวเป็นพระญา ควรให้ทรัพย์สิ่งสิ้นแก่ลูกแก่เมีย ชาวแม่ช่าวเจ้าผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้ทั้งหลาย เพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงเขากินอยู่เป็นกำลัง เป็นเครื่องแต่งแงแตนนั้น ควรให้แก่เขา ๆ จึงเต็มใจเขาแล เราผู้เป็นท้าวเป็นพระญา อย่าควรคิดเสียดายทรัพย์นั้นเลย²

4. สมณพราหมณ์ปริจฉา แสงปัญญา และคุณธรรม ด้วยการปรึกษาสอบถาม ปัญหา กับสมณพราหมณ์ หรือท่านผู้รู้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั่วไป " . . . อนึ่งให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรมนั้น ให้อยู่ที่สุ่งแล้วจึงถามถึงธรรมอันประเสริฐนั้นแล³

3.1.2 คุณลักษณะพิเศษของจักรพรรดิราช นอกจากจักรพรรดิราชจะเป็นผู้ ที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมแล้ว ยังเป็นผู้มีคุณลักษณะพิเศษ ที่มีอำนาจในการคลบ้นกาลให้เกิ่สิ่งต่าง ๆ อันอยู่นอกอำนาจของปุถุชนธรรมดาด้วย ทั้งนี้เพราะมีสิ่งของวิเศษที่เกิดขึ้นมาเพื่อคุณูปการมีของ พระองค์โดยเฉพาะ ดังจะกล่าวโดยลำดับต่อไปนี้

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 เรื่องเดียวกัน.

จักรแก้ว เป็นแก้ววิเศษที่มีรัศมีในตัวเองตั้งดวงอาทิตย์ ยุคใดที่ไม่มีจักรพรรดิ-
 ราช^๑ จักรแก้วนี้จะจมอยู่ในมหาสมุทรลึกถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ และจักรแก้วนี้จะลอยขึ้นมาสู่แผ่นดิน
 เมื่อจักรพรรดิราชโคตรงศ์ ๘ แล้ว ทรงรำพึงถึงจักรแก้ว จักรแก้วจะลอยมากกระทำทักษิณาวัตร
 รอบประตูเมือง ๓ รอบ แล้วจึงร่อนสู่พระราชวัง เสนาบดีจะตีกลองป่าวร้องให้ประชาชนทราบ
 ถึงการมาของจักรแก้ว

เชื่อกันว่า ถ้าผู้ใดมีโอกาสกราบไหว้บูชาจักรแก้ว ผู้นั้นจะมีแต่ความสุขความเจริญ
 คิดสิ่งใดได้สมปรารถนาทุกประการ จักรแก้วเป็นของวิเศษที่เกิดมาบุญญารมีจักรพรรดิราช แม
 กษัตริย์ในทวีปอื่น ๆ อีก ๓ ทวีป ก็จะพากันส่งเครื่องบรรณาการมาถวาย นอกจากนี้ สัตว์ร้าย
 และภูตผีปีศาจก็ยังไม่เกรงกลัวด้วย และอำนาจของจักรพรรดิราช จักรแก้วจะคลบ้นดาลให้ทุกคนรัก
 โดโร และสวามีภักดีต่อจักรพรรดิราช ไม่มีศัตรูใดกล้าต่อกรด้วยเลย

ช่างแก้ว เป็นช่างวิเศษ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นช่างบุญญารมี
 จักรพรรดิราช

มาแก้ว เป็นมาวิเศษ เช่นเดียวกับช่างแก้ว

นางแก้ว เป็นหญิงมีบุญ เกิดมาบุญญจักรพรรดิราช เป็นผู้มีรูปร่างสวย ผิวพรรณ
 งามเป็นที่ต้องใจคนทุกคน ความงามของนางเปรียบได้กับนางฟ้าเมืองสวรรค์ จะต่างกันก็ตรงนาง
 ไม่มีรัศมีเท่านางฟ้าเท่านั้น นางเป็นผู้มีบุญมาก เวลาที่จักรพรรดิราชร่อน ตัวนางแก้วจะเฝ
 แต่เวลาที่จักรพรรดิราชเฝ ตัวนางแก้วจะอุ้ม ลักษณะของนางแก้วเป็นเสมือนหญิงในอุดมคติ
 ของสามีทุกคน คือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการปรนนิบัติ เป็นผู้ต้นกอนนอนที่หลัง จักรพรรดิราช
 มีรับสั่งให้ทำอะไร ก็จะทำตามโดยไม่มีการละเมิด เป็นผู้มีใจจงรักภักดี เป็นที่พึ่งพระทัยจักร-
 พรรดิราชทุกประการ

^๑ เชื่อกันว่า ถ้ายุคใดมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ และพระปัจเจกพุทธ ยุคนั้นจะไม่มี
 จักรพรรดิราช ต่อเมื่อใดไม่มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ และพระปัจเจกพุทธ จึงจะมีจักรพรรดิราช
 เกิดขึ้น

ขุนคลังแก้ว เป็นบุคคลพิเศษที่สามารถนำทุกสิ่งทั้งจักรพรรดิราชต้องการมาถวายได้ เป็นผู้มั่งคั่งวิเศษ สามารถมองเห็นตำแหน่งที่อยู่ของแก้วแหวนเงินทองในแผ่นดิน และสามารถนำมาถวายจักรพรรดิราชได้ตามต้องการ ทำให้จักรพรรดิราชมีโอกาสที่จะบำเพ็ญทานได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ลูกแก้ว เป็นโอรสของพระจักรพรรดิราช ซึ่งมีถึง 1,000 องค์ องค์ใหญ่เป็นคนที่ประเสริฐกว่าองค์รอง ๆ ลงมา สามารถรู้ใจคนทั้งหลายว่า ใครคิดคิดร้าย ลูกแก้วนี้จะเป็นผู้สืบสันตติวงศ์ต่อจากจักรพรรดิราช

ทุกสิ่งที่ได้กล่าวมาโดยลำดับนี้ เป็นสิ่งของวิเศษที่มีอยู่คู่บารมีจักรพรรดิราช ช่วยให้การมีของพระองค์แผ่ไพศาล เป็นที่ยอมรับของทุกคน และบรรดาสรรพสิ่งวิเศษเหล่านี้ เป็นของจักรพรรดิราชโดยเฉพาะ เพราะเมื่อจักรพรรดิราชสวรรคต ทุกสิ่งทุกอย่างจะกลับคืนไปหมด เริ่มจากจักรแก้ว ช่างแก้ว มาแก้ว นางแก้ว ตามลำดับ ส่วนขุนคลังนั้นก็กลายเป็นบุคคลธรรมดา ไม่มีทิพยจักขุอีกต่อไป นึกอะไรก็ไม่ได้ตั้งใจเหมือนแต่ก่อน ลูกแก้วก็จะเป็นบุคคลธรรมดา ไม่สามารถหยั่งรู้อะไรต่าง ๆ ได้อีกต่อไป นอกจากจะได้เป็นจักรพรรดิราชแทนพระราชบิดาเท่านั้น¹

จะเห็นได้ว่า การพรรณนาถึงคุณลักษณะพิเศษของจักรพรรดิราชนี้ เป็นไปเพื่อเหตุผลทางด้านการเมืองอย่างแท้จริง อย่างไม่ยอมให้ผลทางด้านจิตใจ ทำให้ผู้คนเกรงในพระบารมี ไม่กล้าคิดทรยศต่อราชบัลลังก์ เพราะไม่มีใครจะมีบุญญาธิการมากเท่ากับจักรพรรดิราช ถ้าแม้ใครคิดไม่ซื่อก็จะเป็นภัยแก่ตนเอง

จักรพรรดิราชเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ผู้ใดจะละเมิดมิได้ เจ้าเมืองอื่น ๆ ก็ควรอ่อนน้อมสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ เมื่อทรงต้องการขยายอาณาเขต ก็อาจกระทำไต่สวนการหลังนำประกาศเอาดินแดนไว้ในครอบครอง

ในเรื่องไตรภูมิพระร่วง ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้ปกครองไว้มากนัก ส่วนใหญ่เน้นเรื่อง บุญบารมีให้ผู้คนเกรงกลัว และอยู่ที่อำนาจ มีอยู่บางตอนเท่านั้นที่ได้เสนอให้ปกครองแผ่นดินอย่างชอบธรรม ดูแลทุกข์สุขของราษฎร โดยยึดหลักพระราชธรรมเป็นสำคัญ แม้การให้คำ-

¹ ุรายละเอียดจากเรื่องเดียวกัน, หน้า 142 - 143.

แนะนำผู้ปกครองคนต่อไป ก็ยังใช้ความเชื่อเรื่องบาปบุญมาอ้าง เช่น ใดกล่าวหา ถ้าผู้ปกครองคนใดยึดมั่นในศีลธรรม ปกครองราษฎรโดยชอบธรรม แผ่นดินก็จะอุดมสมบูรณ์ ถ้าแม่ผู้ปกครองไม่ดี บ้านเมืองจะพบกับความวิบัติ สภาธรรมชาตจะวิปริต ทำให้แผ่นดินเคืองครอน ดังที่อ้างว่า แลท้าวพระยาองค์ใดกระทำความอนันมิชอบคลองธรรมใส่ เทวฟ้าฝนนั้นก็วิปริต แม้ทำไรไถนาก็บันดาลให้เสียหายควยแลงฝนแล อนึ่งผลไม้ทั้งหลาย แลพืชอันเกิดเหนือแผ่นดิน ทั้งต้นแลลำอันปลูกนั้น ก็มิงามเลย ทั้งแคคแลลม ทั้งฝนแลเดือนดาวก็มีชอบอุตุกาลทั้งเกาเลย เพราะวาท้าวพระยากระทำมิชอบธรรมนั้น¹

3.2 ประชาชนในรัฐ

ในไตรภูมิพระร่วงไม่ได้เน้นบทบาทของประชาชนในรัฐเท่าไรนัก ส่วนใหญ่เน้นแต่เรื่อง ใหญ่รักภักดีต่อผู้ปกครอง ใฝ่มีคุณธรรมในตนเอง โดยใช้ความเชื่อเรื่องบาปบุญมาอ้าง เพื่อให้คนเกรงกลัวต่อบาป แต่ก็มีบางตอนที่เสนอพรรณษะด้านความเป็นอยู่ของประชาชน ซึ่งน่าสนใจมาก ดังนั้น ในที่นี้จะขอแยกกล่าวเป็น 2 ประเด็นดังนี้

3.2.1 ความเป็นอยู่ของประชาชนในรัฐ ประชาชนทุกคนผูกใจรักใคร่กัน สามัคคีกัน แต่ไม่มีระบบผูกพันฉันทนครอบครัว โดยกล่าวถึงคนในอุตรกฐทวีป ซึ่งเป็นดินแดนในอุดมคติว่า เมื่อหญิงชายชอบพอกัน ก็สมสู่กันฉันทนสามภรรยา แต่ไม่ต้องมีพันธะอื่นใดต่อกัน เมื่อหญิงให้กำเนิดบุตรแล้วก็ไม่ต้องเลี้ยงดู เพียงแต่นำไปวางไว้ริมทางเดินบนหญ้าที่อ่อนนุ่มดังสำลี ผู้คนผ่านไปมา ก็จะเอานิ้วมือใส่ปากทารกนั้น และจะมีน้ำมันไหลมาจากนิ้วมือให้ทารกได้ดื่มกิน เมื่อทารกนั้นโตขึ้น ถ้าเป็นหญิงก็จะไปอยู่ในกลุ่มหญิง และถ้าเป็นชายก็ไปเข้ากลุ่มชาย ดังนั้น แม่ลูกจะไม่รู้จักกัน และจะไม่มีสัมพันธ์ฉันทนคู่สาว เพราะเทวดาจะช่วยตบบันดาลไม่ให้เกิดขึ้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

4. สรุปพระศนะทางจริยศาสตร์ และแนวคิดทางการเมือง

พระศนะทางจริยศาสตร์จากไตรภูมิพระร่วง เป็นพื้นฐานที่จะนำมาสู่แนวคิดทางการเมือง เนื่องจากการเสนอรูปแบบทางการปกครองนั้น ใช้จริยธรรมเกี่ยวโยงด้วยตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า ถ้ามนุษย์สามารถปกครองตนเองได้ ก็จะสามารถปกครองรัฐ และนำรัฐไปสู่อุดมการณ์

การตัดสินกาทางจริยะ พิจารณาจากสาเหตุที่กระทำ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การทำความดี คือ การกระทำที่มาจากกุศลมูล คือ ต้องเป็นการกระทำที่เกิดจาก อโลกะ อโมหะ อโทสะ โดยมุ่งเน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ เพราะถือว่าใจสำคัญที่สุด โดยเปรียบได้กับคนเข็ดหลาบ ภาย และ วาจา เปรียบเสมือนหน่อที่ถูกเข็ด คนเข็ดหลาบเป็นผู้กำกับตัวหน่อฉันใด ใจของมนุษย์ก็เป็นผู้ออกคำสั่งให้เกิดความประพฤติทางกาย และทางวาจาฉันนั้น ดังนั้น คาทางจริยะ จึงมีไว้สำหรับตัดสินคน ไม่ใช่ตัดสินการกระทำในแต่ละครั้ง

โดยที่พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่า มนุษย์นั้นไม่ได้มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเพียงอย่างเดียว ดังนั้น คำสอนจึงมีอยู่ 2 ระดับ ผู้ที่มุ่งจะดำเนินชีวิตทางโลกก็ใช้คำสอนระดับหนึ่ง ผู้ที่จะมุ่งไปสู่ความหลุดพ้น ก็ต้องปฏิบัติตามคำสอนอีกระดับหนึ่ง และในไตรภูมิพระร่วงนี้ได้เจริญรอยตามคำสอนของพระพุทธองค์ แต่โดยที่เล็งเห็นแล้วว่า มนุษย์ส่วนใหญ่หันมุงดำเนินชีวิตในทางโลกมากกว่าทางธรรม คำสอนในเรื่องนี้ส่วนใหญ่จึงมุ่งตอบสนองจุดหมายดังกล่าว ทำให้ดูเหมือนว่า การสอนให้ทำความดีในแต่ละครั้งนั้นต้องมีสิ่งจูงใจ ซึ่งบางครั้งก็ใช้อุตรกฐทวีปอันเป็นดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ บางครั้งก็ใช้แผ่นดินในยุคพระศรีอาริยมตไตรภ และบางครั้งก็ใช้สวรรค์ทั้ง 6 ชั้น มาเป็นเครื่องจูงใจในการทำความดี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในไตรภูมิพระร่วงก็ยังมีคำสอนสำหรับผู้มุ่งไปสู่ความหลุดพ้นโดยตรงถึงแม้ว่าจะไม่คอยเป็นไปตามลำดับ ซึ่งทำให้ยากแก่การเข้าใจ แต่ก็ยังพอมองเห็นว่า ผู้นิพนธ์เรื่องนี้มิได้ละเลยที่จะเสนอคำสอนระดับสุดท้ายของพระบรมศาสดา อันเป็นอุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนา

กฎทางศีลธรรม ซึ่งเป็นค้ำทางจริยะนั้นเป็นสิ่งตายตัวโดยไม่มีเงื่อนไข เพราะผลของความประพฤติของมนุษย์ ต้องเป็นไปตามหลักแห่งกรรม โดยไม่มีข้อยกเว้น ซึ่งทรรศนะดังกล่าวนี้ใช้เกณฑ์เดียวกันกับลัทธิหน้าที่นิยม (Deontologism) ของ คานท์ ที่ว่า กฎทางศีลธรรมนั้นเป็นคำสั่งเด็ดขาดที่ไม่มีข้อยกเว้น ค้ำทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่มีความในตัวเอง ดังนั้น กฎทางศีลธรรมต้องตายตัวเสมอ โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ

ในเรื่องการปกครองประเทศ ซึ่งถือเป็นแนวคิดทางการเมืองนั้น ก็ต้องอาศัยจริยธรรมเป็นพื้นฐานด้วย โดยความเชื่อที่ว่า ถ้าบุคคลดี สังคม และประเทศชาติก็จะดีตามไปด้วย กล่าวคือ ถ้าทุกคนมีศีลธรรมประจำใจ ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนข่มเหง หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน สังคมก็จะสงบสุขไปด้วย ดังคำสอนในเรื่อง กุศลกรรมบถ¹ ดังนี้

1. ละการฆาตการสังหาร การบีบบังคับเบียดเบียน มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน
2. ละการแย่งชิงลักขโมย เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เคารพในทรัพย์สินของกันและกัน
3. ละการประพฤติดิต ลวงละเมิดในของรักของหวงแหน ไม่ข่มเหงจิตใจ ทำลาย สบหลู่เกียรติ และคุณค่าของกัน
4. ละการพูดเท็จ โทกทลอลวง กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริง เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

¹ม. มุ. 12/485/523.

5. ละการพูดต่อเสียดยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานสามัคคี
6. ละการพูดคำหยาบคาย พูดแต่คำสุภาพนมนวล
7. ละการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ พูดแต่คำที่มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ
8. ไมละโมภ ไมเพ่งเล็งเอาแต่ใจ ควรคิดเสียสละ มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
9. ไม่กิมงร้ายเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดี
แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน
10. มีความเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ

ธรรมะสำหรับบุคคลที่กล่าวมานี้ ถ้าจะขอให้สั้นลงก็อาจสรุปได้เป็น สัจจริต 3 กล่าวคือ
ข้อ 1 - 3 เป็นกายสัจจริต ข้อ 4 - 7 เป็นวจีสัจจริต และข้อ 8 - 10 เป็นมโนสัจจริตนั่นเอง
สำหรับผู้ปกครองประเทศ นอกจากจะต้องมีสัจจริต 3 ประการนี้แล้ว ยังต้องมีศัพทพิธราชธรรม
ประกอบด้วย เพื่อสร้างความเป็นธรรม และความผาสุกให้เกิดขึ้นในแผ่นดิน

บทลงโทษต่าง ๆ ทางศีลธรรม ที่ได้นำมาเสนอในเรื่องนั้น เป็นการหวังผลในทาง
การเมือง คือ ตั้งใจจะให้ผู้คนกลัวบาปกรรม จะได้ไม่คิดคัดต่อแผ่นดิน ถึงแม้จะไม่ได้ระบุโทษ
ทางกฎหมาย ก็ไม่ได้ทำให้หมดความหมายแต่อย่างใด เพราะถ้าทุกคนมีกฎหมายศีลธรรมสำหรับ
ยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว ก็ดูเหมือนว่า ไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายไวลงโทษเลย

ดังนั้น จึงอาจสรุปความได้ว่า คำทางจริยธรรมที่ได้นำมาเสนอตลอดทั้งเรื่องนั้น
มีความหมายต่ออุดมการณ์ทางการเมืองมาก โดยถือว่า จริยศาสตร์ เป็นพื้นฐานของแนวคิดทาง
การเมืองอย่างแท้จริง และแนวคิดดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลครอบงำชีวิตจิตใจของคนไทยในสมัยนั้น
มาก ซึ่งถ้าทรรศนะทางจริยธรรมไม่ได้กำหนดไว้เช่นนั้น แนวความคิดทางการเมืองอาจจะไม่
บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการได้